TUDOMÁNYOS VITACIKK

Hatékonyság és integráció a magyar mezőgazdaságban

Gondolatok Mészáros Sándor – Szabó Gábor vitaírásához

Csizmásné Tóth Judit – Hollósy Zsolt – Túróczi Imre

Kulcsszavak: versenyképtelenség, agrárstratégia, vállalatok közti integráció, vertikális integráció.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Cikkünkben csatlakozunk Popp azon megállapításához, hogy a hatékonyságorientált stratégia a nemzetközi versenyképesség alapja, és ehhez szükséges lenne elérni a munkatermelékenység javítását, előtérbe helyezni a magasabb hozzáadott értéket eredményező termelési szerkezetet. A hazai agrár- és élelmiszer-termelés jelenlegi helyzete kedvezőtlen. A mezőgazdaság termelési szerkezete a növénytermesztés és állattenyésztés tekintetében az állattenyésztés rovására megbomlott, napjainkra az állattenyésztés aránya 40% alá csökkent. A tulajdonosi szerkezet szétaprózódott. A mezőgazdaság problémáinak hátterében mélyen meghúzódó okok is állnak, mint az együttműködési készség hiánya, a vevő-szállító kapcsolatokban jelentkező bizalomhiány, a termelők alacsony alkuereje, alulinformáltsága, alulképzettsége. A magas adóterhek erősítik a feketegazdaságot, a kiszámíthatatlan gazdasági és jogi környezet pedig elriasztja a külföldi tőkét. Jelen cikkünkben a vállalatok közötti együttműködések közül az integrációval foglalkozunk, mivel véleményünk szerint a magyar mezőgazdaság jelenlegi versenyképességének helyreállításában az integrációnak lehet kiemelt, központi szerepe. Az általunk kidolgozott szempontrendszer szerint a magyar mezőgazdaság versenyképességét korlátozó akadályok megszüntetésének lehetséges megoldási módját, a hatékonyság növelését három lépcsőben képzeljük el. Első lépcsőként a mezőgazdasági termelők szakmai felkészültségét, ezt követően második lépésben az alkuerejüket kellene növelni, végül a termelők, feldolgozók, kereskedők közötti vertikális integrációs formák kialakítását kellene jobban ösztönöznie az új agrárpolitikának. Véleményünk szerint az integráció ugyanis a hatékonyság növelésének fontos eszköze, melyet az agrárstratégiának kiemelten kellene kezelnie. Az ily módon megvalósított hatékonyságnövelés véleményünk szerint mindenképpen kedvező hatást gyakorolhatna hosszú távon a magyar mezőgazdaság foglalkoztatottsági mutatóira, hiszen az integrációs együttműködésekre alapozott hatékonyságnövekedés által hosszabb távon emelkedhetne a mezőgazdasági termelők jövedelme. A termelők szakmai felkészültségének és alkuerejének növelése által egy igazságosabb jövedelemelosztás valósulhatna meg a termékpályán belül, mely hosszabb távon kedvező hatást gyakorolhatna a mezőgazdaságban foglalkoztatottak elöregedő korszerkezetére is, ugyanis a mezőgazdaság vonzóbb életpályát tes-

tesíthetne meg a fiatalabb korosztály számára is. Az általunk kidolgozott elképzelés összhangban áll a KAP 2014–2020-as reformjában megfogalmazott életképes élelmiszer-termelés megvalósításának céljával, mely a mezőgazdasági jövedelmek és a szektor versenyképességének javítását tűzte ki céljául, valamint a fiatal gazdák induló támogatási programjával is.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG CSÖKKENŐ VERSENYKÉPESSÉGE

Cikkünkben a *Mészáros és Szabó (2014)* által indított vitában *Popp (2014)* gondolataihoz csatlakozva a magyar mezőgazdaság problémáira, jelenlegi helyzetére, versenyképtelenségének okaira adandó válaszként mi is elsődlegesen a hatékonyságorientált stratégia mellett kötelezzük el magunkat, de ehhez a stratégiához igazítva a foglalkoztatási szempontokról sem szabad megfeledkezni. A *Nemzeti Vidékstratégia* jövőképe szerint is „a jövedelmező, életképes mezőgazdálkodás és az arra épülő – exportot is biztosító – élelmiszer-termelés a magyar vidék gazdasági fejlődésének, a vidéki foglalkoztatás növelésének a záloga" (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020, 63. o.*). Az agrárstratégiának pedig az a feladata, hogy a magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképességét, hatékonyságát javító stratégiai célokat, intézkedéseket számba vegye, megfogalmazza, valamint a mezőgazdaság jelenlegi foglalkoztatottsági helyzetének problémáira megoldást keressen, és a mezőgazdaságban tevékenykedők számára életpályamodellt nyújtson.

Csáki 2008-ban már megállapította, hogy a magyar mezőgazdaság eddigi helyzetére a csökkenő versenyképesség, pozíció- és piacvesztés a jellemző, melynek oka a változó piaci körülményekhez való alkalmazkodás hiánya, ez pedig arra vezethető vissza, hogy a mezőgazdasági rendszerváltás nem járt együtt korszerű agrárstratégia kidolgozásával. A jelenlegi agrárstratégia is lényegében ugyanezt az álláspontot támasztja alá, hiszen helyzetértékelésében leírja, hogy a „magyar mezőgazdaság átalakításával kapcsolatos rendszerváltás körüli célkitűzések alapvetően két fő területre – a földtulajdon viszonyok átalakítására és a mezőgazdaság vállalati rendszerének új alapokra helyezésére – összpontosultak. Előbbi elsősorban a termőföld magántulajdonba adását, utóbbi pedig a családi gazdaságokon alapuló mezőgazdasági termelés megszervezését jelentette. A rendszerváltás óta azonban a fenti célkitűzéseket megvalósító, átfogó agrár-, vidékfejlesztési stratégia még nem született." (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020, 16. o.*)

A hazai agrárgazdaság és élelmiszer-termelés jelenlegi helyzete *kedvezőtlen,* hiszen a mezőgazdaság és az élelmiszeripar GDP-ből és foglalkoztatásból való részesedése a KSH adatai alapján a 90-es évektől jelentősen csökkent. A GDP-ből a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttes részesedése 1995-ben 10,5%, 2000-ben még 7,8% volt, addig 2010-re, 2011-re és 2012-re már 6% alá csökkent. A foglalkoztatásban való együttes részesedésük 2001-ben még 10% felett volt, addig 2012-re már csak 8,5% körül mozgott, és az utóbbi pár évben a foglalkoztatottak aránya stagnál (1. táblázat).

A *mezőgazdaság termelési szerkezete* a növénytermelés és állattenyésztés tekintetében az *állattenyésztés rovására megbomlott.* A KSH adatai alapján megállapítható, hogy míg az 1980-as években az állattenyésztés volt a mezőgazdaság húzóágazata (55-60%), addig az 1990-es évek végére ez az arány megfordult és a növénytermesztés kezdett előtérbe kerülni. Míg a kilencvenes években megközelítőleg 50-50%-os arányt képviselt a növénytermesztés és az állattenyésztés, addig napjainkra az állattenyésztés aránya már 40% alá csökkent (1. ábra).

1. táblázat

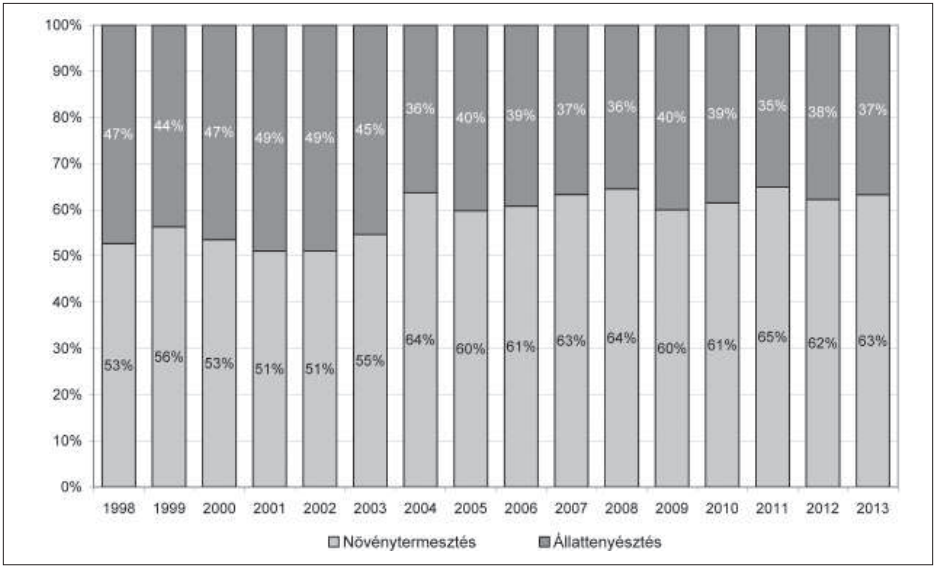
A mezőgazdaság és az élelmiszeripar részaránya a GDP-ből és a foglalkoztatásból Magyarországon 1990–2013 között

Év	Mezőgazdaság részaránya		Élelmiszeripar részaránya	
	foglalkoztatásban, %	GDP-termelésben, folyó áron, %	foglalkoztatásban, %	GDP-termelésben, folyó áron, %
1990	14,2	12,5	–	–
1995	8,0	7,2	–	3,3
2000	6,6	5,0	–	2,8
2001	6,3	4,9	4,1	3,1
2002	6,2	4,3	4,2	3,1
2003	5,5	3,9	3,9	2,7
2004	5,3	4,4	3,6	2,4
2005	5,0	3,8	3,6	2,3
2006	4,9	3,6	3,6	2,2
2007	4,7	3,6	3,4	2,0
2008	4,4	3,4	3,3	1,9
2009	4,6	3,0	3,5	2,2
2010	4,5	3,0	3,3	2,1
2011	4,9	3,8	3,3	1,9
2012	5,2	3,2	3,3	–
2013	4,9	4,0+	3,4	–

Forrás: KSH

1. ábra

Az állattenyésztés és növénytermesztés arányának alakulása Magyarországon 1998–2013 között

Forrás: saját számítás a KSH adatai alapján

Az állattartás elszakadása a földhasználattól jelentősen hozzájárul az ágazat visszafejlődéséhez. A rendszerváltás óta jelentősen lecsökkent az állatállomány (2. táblázat), ami hozzájárult a baromfi- és sertéshús importjának növekedéséhez. Ami viszont mindenképpen pozitívumnak tekinthető, hogy 2012-re megfordulni látszódik a szarvasmarha- és juhállomány csökkenése, 2013-ra pedig a sertésállománynál kismértékű növekedés látszódik a KSH adataiból (2. táblázat).

2. táblázat
Az állatállomány alakulása Magyarországon 1980–2013 között

(M. e.: ezer darab)

Év	Szarvasmarha	Sertés	Juh	Baromfi
1980	1 918	8 330	3 090	42 764
1990	1 571	8 000	1 865	31 121
1995	928	5 032	977	31 458
2000	805	4 834	1 129	30 716
2005	708	3 853	1 405	31 902
2010	682	3 169	1 181	31 848
2012	760	2 989	1 185	30 075
2013	783	3 013	1 271	29 474

Forrás: KSH

A mezőgazdaság jelenlegi helyzete az alábbi problémákra vezethető vissza. A rendszerváltást követően gyökeres változások következtek be az agrobiznisz tulajdonosi, szervezeti, irányítási, termelési, piaci és foglalkoztatási viszonyaiban (kárpótlás, privatizáció, dereguláció és liberalizáció, szövetkezetek átalakulása). A kárpótlás és privatizáció következtében szétaprózódott a korábbi agrárvagyon, a termelés technikai-technológiai háttere és felbomlottak az agrobiznisz egyes vertikumi szintjei közötti korábban fennálló vertikális és horizontális kapcsolatrendszerek. A vidéki ipari munkahelyek megszűnésével, a termőföld magántulajdonba adása (kárpótlás) révén sok mezőgazdasági termeléssel foglalkozó kényszervállalkozó jelent meg a piacon. A helyzetet csak tovább rontotta a multinacionális élelmiszer-feldolgozó és -kereskedelmi cégek megjelenése. A szétaprózódott termelők ennek következtében igen hátrányos helyzetbe kerültek, alkuerejük a tőkerősebb feldolgozókhoz és kereskedőkhöz képest jelentősen meggyengült (*Molnár – Tömpe, 2000*). A tulajdoni szerkezet jelenleg elaprózódott, az üzemszerkezet duális, amelyben nagyszámú kisgazdaság (egyéni gazdaságok, nem üzemszerű ház körüli termelést folytatók) és kisszámú, de a termőterület nagy részét használó nagygazdaság (társas vállalkozás) van jelen (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*). A jelenlegi agrárstratégia felismerve ezt a problémát, birtokrendezési célként a jelenleg *szétaprózódott tulajdonosi szerkezet* javítását, az elaprózott, kisméretű parcellák összevonását, a nehezen átlátható tulajdonosi szerkezet javítását, életképes birtokok kialakítását tűzi ki célul. Az új földtörvény (*2013. évi CCXII. törvény*) ennek rendezését szolgálja, de erre a későbbiekben még visszatérünk.

Általánosságban megállapítható a feldolgozóipar fokozatos leépülése, komolyabb termékfejlesztés már hosszú ideje nem folyik. A nagyobb hozzáadott értéket és a gazdaság belső vertikumát képező ágazatok, mint például az állattenyésztés, fokozatosan veszítenek súlyukból. Az élelmiszeriparban előállított termékek hozzáadott értéke általában alacsony, a magyar mezőgazdaság egyre inkább Nyugat-Európa nyersanyagelőállítójává válik (*Buday-Sántha, 2009*). Láthatók azonban kivételek. Van néhány olyan tőkeerős piaci szereplő, amely felismerte a vertikális és horizontális vállalati integrációban rejlő igen komoly lehetőségeket, és annak megfelelően fejlődik. Piaci helytállásuk javul. Megítélésünk szerint a vidék népességmegtartó erejének növelése, a mezőgazdaság multifunkcionalitásának figyelembevétele mellett a nemzetközi piacon is versenyképes vállalkozások pozícióba hozását is szem előtt kell tartani. A magyar mezőgazdaság rendelkezik olyan természeti

és humán erőforrásokkal, amelyek lehetővé teszik a nagyobb arányú megjelenést mind a hazai, mind a nemzetközi piacon.

A korábban említett problémák hátterében mélyen meghúzódó okok is állnak. Az egyik ilyen ok *az együttműködési készség hiánya*, ami egyrészt a magyarok egyik nemzeti sajátosságára, az erős individualizmusra, másrészt a korábbi termelőszövetkezetek rossz tapasztalataira vezethető vissza. Természetesen nem szabad megfeledkezni a termelőszövetkezeti és állami gazdasági rendszer kedvező hatásairól sem.

Említést érdemel, hogy *a vevő-szállító kapcsolatokban is a bizalomhiány* jellemző, ami a gazdasági szereplők eltérő alkuerejére, a pozícióikból adódó előnyök egyoldalú kihasználására és a stratégiai gondolkodás hiányára vezethető vissza. Külön problémát jelent az időről időre változó alkuerő és az, hogy adott időben ki van kedvezőbb helyzetben a termelő, feldolgozó, végső fogyasztónak értékesítő kereskedő rendszerében. Az egyértelműen látható, hogy az utóbbiak alkuereje a legnagyobb. Nem szabad azonban arról sem megfeledkezni, hogy ugyanakkor az egyes üzletláncok egymással állnak kiélezett versenyben.

További problémát jelent *a mezőgazdasági termelők alulinformáltsága és alulképzettsége*. A termelők ugyanis nehezen jutnak információhoz a pályázati, forrásszerzési és értékesítési lehetőségekről (*Csete, 2006*). Ami az alulképzettséget illeti, a magyar mezőgazdaságban „a gazdálkodók 92%-a csak 8 osztállyal, vagy annál kisebb végzettséggel rendelkezik" (*Buday-Sántha, 2009, 126. o.*). Ez pedig azért is hátrányos, mivel az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező vállalkozók sokkal kisebb mértékben tekintik fontosnak az integrációk jelentőségét, mint a képzettebb vállalkozók (*Keller et al., 2001*).

A tőkehiány is jelentős gátló tényező a mezőgazdaság fejlődésében, hiszen hozzájárul a technológiai fejlesztések elmaradásához, ami csökkenti a versenyképességet azáltal, hogy a termékminőség nem javul; másrészt az integrátorok helyzetét is megnehezíti a termelők tevékenységének finanszírozása terén (*Széles, 2003*). Az elmúlt időszakra a területalapú támogatás növekedése (2013-ban érte el a 100%-os támogatási szintet), illetve a beruházásokra, például gépvásárlásra nyújtott támogatások kedvezőbb helyzetet teremtettek. A bankok is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az agrárfinanszírozásnak. Az integrátori piac is változásokat él meg, a szektorban érdekeltek újraosztják a piacot (*www.agrarszektor.hu – Kirobbanó lehetőségek…*).

Magyarország versenyhátrányát eredményező további tényező *a kiszámíthatatlan gazdasági és jogi környezet,* amely elriasztja a külföldi tőkét. *Magas az adóteher,* ami hozzájárul ahhoz, hogy a „feketegazdaság GDP-hez viszonyított aránya Magyarországon 20-30%, míg a fejlett EU-tagállamokban 7-8% között valószínűsíthető" (*Udovecz et al., 2009, 3. o.*). A feketegazdaság nehezíti például a vertikális integrációt, mivel jövedelmezőbb egy tevékenységet nem legálisan folytatni, mint legálisan csatlakozni egy integrációhoz (*Udovecz et al., 2009*).

A szürke-, illetve feketegazdaság magas arányát megerősíti a jelenlegi agrárstratégia helyzetértékelése is, melyhez a magas adóterhek mellett a gyakori és követhetetlen adminisztratív, jogi szabályozások is hozzájárulnak.

Problémát jelent továbbá az is, hogy Magyarországon az agrárpolitika többnyire csak támogatáspolitika, melynek célja az uniós források maximális lehívása (*Udovecz et al., 2009*), nem pedig a versenyképes üzemmérettel rendelkező gazdaságok támogatása. Olyan beruházásokat is támogat az agrárpolitika, amelyek nem érik el a versenyképes méretet, ebből adódik az, hogy az elmúlt évtizedben például az állattenyésztésben végrehajtott beruházások hatása nem érzékelhető. „A beruházások

többsége a veszteséges volta miatt ma már nem is működik, vagy nem hozza az elvárt eredményeket" (*Buday-Sántha, 2009, 123. o.*). Fontos lenne tehát a versenyképes üzemméretek támogatására is hangsúlyt helyezni. A KAP 2014–2020 reformja is az életképes gazdaságok középpontba helyezését tűzte ki célul.

AGRÁRPOLITIKA – HATÉKONYSÁG – FOGLALKOZTATOTTSÁG

A KAP 2014–2020 reformja három fő célt fogalmazott meg: az életképes élelmiszertermelést, a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodást és a kiegyensúlyozott területi fejlődést. Az életképes élelmiszer-termelés a mezőgazdasági jövedelmek és a szektor versenyképességének javítását állítja előtérbe, a kiegyensúlyozott területi fejlődés pedig a vidéki közösségek, a vidéki munkahelyek erősítésére, támogatására, a vidéki területek foglalkoztatási és fejlesztési lehetőségeinek kiaknázására helyezi a hangsúlyt. A KAP 2014–2020 reformja tehát a hatékonyságot, a foglalkoztatási és a környezetvédelmi szempontokat egyaránt figyelembe veszi. A KAP 2014–2020 javasolt támogatási rendszerének Magyarországra vonatkozó hatásvizsgálata során (*Popp et al., 2012*) az állattenyésztésben a korábbi tendenciák folytatódását valószínűsítik. A szerzők véleménye szerint a közvetlen támogatásokból kizárt baromfiágazatok stagnálására, visszaesésére, a kocatartásban és a sertéshizlalásban továbbra is lejtmenetre lehet számítani. A kérődző állatok tartását viszont stabilizálhatja az új támogatási rendszer. A hatékonyságnövekedést a KAP 2014–2020 intézkedései véleményünk szerint oly módon segítik és támogatják, hogy kiemelt prioritásként kezelik az agrártermelők piaci pozíciójának megerősítését szolgáló termelői csoportosulások, ágazati szakmaközi szervezetek támogatását. A foglalkoztatás tekintetében pedig a KAP 2014–2020 intézkedései a vidéki munkahelyteremtésre és a helyi beruházási kezdeményezések ösztönzésére fordítanak kiemelt figyelmet. Kérdés azonban, hogy a vidékstratégiával összhangban a kis- és középbirtokok támogatása önmagában elegendő lesz-e az állattenyésztés fellendítésére?

A Nemzeti Agrárstratégia is ezen szempontok előtérbe helyezésével fogalmazza meg célkitűzéseit: *az agrár- és élelmiszergazdaság életképességének növelését, piaci pozícióinak javítását, a növénytermesztés és az állattartás egyensúlyának helyreállítását, az életképes gazdálkodást biztosító föld- és birtokpolitika megvalósítását, az alulról szerveződő együttműködések ösztönzését, valamint a fiatal gazdák számára életpályamodell támasztását.* Az agrárstratégiában kiemelt programként fogalmazódik meg *az állattenyésztés fejlesztése, a szerkezetátalakítás alatt álló, félig önellátó gazdaságok támogatása, állattartó telepek korszerűsítésének elősegítése* (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*). *Mindezt a kis- és középbirtokok támogatása révén* igyekszik megvalósítani, de erre a földtörvény kapcsán a későbbiekben visszatérünk.

A hatékonyság javításához véleményünk szerint – általunk kidolgozott szempontrendszer alapján – a magyar mezőgazdaság versenyképességét korlátozó akadályokat kell elsősorban megszüntetni, és ezt a folyamatot három lépésben képzeljük el. Első lépésben a mezőgazdasági termelők szakmai felkészültségének növelésére, második lépésben a mezőgazdasági termelők alkuerejének növelésére kellene koncentrálni, harmadik lépésben pedig a termékpályát átfogó vertikális integrációs formák kialakításának ösztönzésére. A hatékonyság javításának elsődleges eszköze véleményünk szerint tehát a horizontális és vertikális integrációs megoldások ösztönzése, előmozdítása – az agrárstratégia és az operatív intézkedések útján. Ennek részletezésére az integráció fogalmi meghatározását követően kerül sor.

A hatékonyság és a versenyképesség növeléséhez szükséges a munkatermelékenység javítása is, az agrárstratégiának ehhez mérten kell tehát előmozdítania a foglalkoztatás növelését célzó intézkedéseket. A foglalkoztatottság növelését a vidékfejlesztési célok egyik területeként azonosította az agrárstratégia. A mezőgazdasági népesség elöregedése miatt került előtérbe a KAP 2014–2020 reformjával összhangban a fiatal gazdák induló támogatása. A kormány a *Még több munkahelyet a mezőgazdaságban* című program keretében a kis- és közepes gazdaságok támogatásával, valamint a munkaigényes ágazatok (állattenyésztés, zöldség- és gyümölcstermesztés, vetőmag-előállítás) fejlesztésével szeretne a vidéken újabb munkahelyeket teremteni. A program keretében a kormány a tej-, a húsmarha- és a juhágazatban tevékenykedő állattartók számára emelt összegű támogatás nyújtását tervezi. Mindez összhangban áll a munkatermelékenység javításával, viszont itt sem szabad elfeledkezni arról, hogy ezen programok mellett szükséges lenne a mezőgazdaságban foglalkoztatottak szakmai felkészültségének a növelése is.

A következőkben foglalkozunk az integráció fogalmával, elméleti hátterével, ami a hatékonyság növelésének egyik fontos eszköze, valamint a magyar mezőgazdaság versenyképességét korlátozó akadályok megszüntetésének lehetséges módjaival.

AZ INTEGRÁCIÓ FOGALMA ÉS ELMÉLETI HÁTTERE

A korlátok megszüntetésében véleményünk szerint kulcskérdés az integráció és annak elméleti háttere. Márton (1977) meghatározása az integrációt egy olyan gazdaságszervezési folyamatnak tartja, amely a szoros gazdasági egymásra utaltság felismeréséből fakad, és érdekközösség megteremtésére irányul, az integrációt tehát céltudatos, tervszerű cselekvések sorozatának tartja. Az integrációnak alapvetően két fő típusa van, horizontális és vertikális. Az előbbi azonos termékcsoportok, termékek, termékrészek azonos gazdasági műveleteinek, az utóbbi különböző termékek, termékcsoportok különböző gazdasági műveleteinek egybefoglalása (*Márton, 1977*). *Székely (1996)* a vertikális és horizontális elkülönítés mellett alkalmazza az előre, illetve hátra, a teljes, kvázi, leszűkített integráció fogalmait is.

A vertikális integráció fogalmának értelmezésében két eltérő nézet alakult ki. Az egyik csak a tulajdonon alapuló szerveződést tekinti vertikális integrációnak, a vertikális integráció tehát a vertikális koordináció egyik szélső pólusának tekinthető, csak tulajdoni alapon szerveződik, vagyis a termékpályaelemek egyetlen vállalaton belül integrálódnak (*Oxenfeld, 1951; Szénay, 1974, 1975, 1976; Pearce, 1993; Frank – Henderson, 1992; Barkema – Darenscott, 1995; Fertő, 1996; Peterson – Wysocki, 1997; Szabó M., 1999; Szentirmai – Gergely, 2005*). Ehhez a nézethez tartozik az egy tulajdonosi körhöz tartozó vállalatok rendszere, integrációja, ezt nevezhetjük holding típusú integrációnak. Ez esetben különálló vállalkozásokról (jellemzően kft.-kről vagy rt.-kről) beszélhetünk, ami mögött jellemzően egy tulajdonos vagy egy tulajdonosi kör áll.

A másik megközelítés már a vertikum egyes elemei között szerződéses alapon létrejött kapcsolatot is vertikális integrációnak tekinti (*Rasinski, 1968; Márton, 1977; Benet, 1979; Burgerné, 1980; Sipos – Halmai, 1988; Juhász, 1999; Szabó G., 2002*).

Az integráció céljának tekinthetjük a versenyképesség javítását, a piaci pozíció erősítését és a fogyasztói igények magasabb szintű kielégítését. A nem egy vállalat kezében megvalósuló termékpályaelemek integrációja esetén a kisebb szervezetméretek miatt rugalmasabb alkalmazkodást feltételezhetünk a változó környezeti hatások közepette. A befektetendő tőke szempontjából is kedvezőbb lehet a szerződéses alapon

megvalósuló integráció, hiszen tulajdonosi alapon csak a nagy tőkeerejű vállalkozásoknak lenne esélye vertikális integrációt kezdeményezni, így viszont a kisebb tőkével rendelkező vállalkozások sincsenek kizárva ebből a folyamatból, valamint ennek előnyeiből. Megállapítható az előzőeken túl az is, hogy az egy vállalaton, illetve tulajdonosi (holding) szervezeten belül megvalósuló integráció esetén a jövedelemosztozkodás nem, illetve kevésbé torzul. Tulajdonképpen nincs is értelme torzulásról beszélni, mivel az összes jövedelem mindenképpen egy tulajdonosi körhöz kerül. Az egyes vállalati végtermékek jövedelmi pozícióját is ennek alapján kell megítélni.

Lényegesnek tartjuk az integrációs, illetve integrációs jellegű kapcsolatok létrejöttének fő indítékait röviden áttekinteni. Ezek alapján gazdasági együttműködést tartósan, hosszú távra csak a kölcsönös előnyök és érdekek alapján lehet építeni. Ha a gazdasági ésszerűség helyett kényszerből jönnek létre kapcsolatok, akkor azok a hatótényezők változásával azonnal átalakulnak, felszámolódnak. Az életképes vertikális integráció alapja elsősorban „... a kölcsönös érdekeltség, a jogok és kötelezettségek megállapodásba foglalása és annak következetes betartása" (*Szakál, 1992, vö. Kállay, 1997*).

Összefoglalva az integráció meghatározásáról kialakult véleményeket, érzékelhető az összhang abban, hogy az integrációval a vertikumon belül valami új jön létre, szervezettebbé, összehangoltabbá válik a termékek útja a termelőtől, előállítótól a feldolgozón át a végső fogyasztóig. Megítélésünk szerint nemcsak erről, hanem az információ és a tőke szervezettebb, célorientáltabb áramlásáról, hatékonyabb elosztásáról is szó van, ami a folyamatban résztvevőket gazdasági előnyökhöz juttatja az integráció nélkül gazdálkodókkal szemben (*Hollósy, 2000*). A gazdasági előnyre helyezzük a hangsúlyt, és ilyen megközelítésből a szerződésen alapuló hosszabb távú kapcsolatokat is integrációnak tekinthetjük, így *Buzás és szerzőtársai (2000)* véleményéhez csatlakozunk, amelyben szűkebb értelemben a „vertikális integráció egy termékpályához tartozó termelési, szolgáltatási, feldolgozási folyamatok kombinációja egy adott vállalat keretei között". Tágabb értelemben a termékpályához kapcsolódó vállalatok szorosabb együttműködését, koordinációját is integrációnak tekintik.

A VERSENYKÉPESSÉG-KORLÁTOZÓ AKADÁLYOK MEGSZÜNTETÉSÉNEK LEHETSÉGES MÓDJAI

Az általunk kidolgozott elképzelés szerint (*Csizmásné, 2010*) *első lépésben tehát a mezőgazdasági termelők, mezőgazdaságban tevékenykedők szakmai felkészültségének növelésére indokolt koncentrálni,* ehhez több intézkedés bevezetése is szükséges. Fontos lenne a termelők alulinformáltsága, alulképzettsége és együttműködési készségük hiánya miatt a kötelező szaktanácsadások, szakmai továbbképzések bevezetése, melyeken segíthetnének a termelőknek felismerni a piaci, értékesítési lehetőségeket, az aktuális pályázati lehetőségekről felvilágosítást adhatnának, valamint rávilágíthatnának a termelői együttműködésekből fakadó előnyökre, ami a hosszú távú versenyképes fennmaradás feltétele. Nem elhanyagolható az agrár-felsőoktatás szerepe sem. A dán termelők munkáját például hatékony szaktanácsadó és továbbképző rendszer segíti, amely könyvelési, hitelezési, pénzügyi tanácsadói szolgáltatást nyújt a termelők részére. Másrészt Dániában törvényi előírás szabályozza, hogy a 30 hektárnál nagyobb gazdaság esetén mezőgazdasági szakképzettséggel kell rendelkeznie a gazdálkodónak (*Szeremley, 2008*). Magyarországon ilyen irányú megkötés a pályázati feltételekben csak a fiatal gazdálkodóknál van, náluk a szakirányú végzettség feltétele volt például annak, hogy a mezőgazdasági beruházások támogatásánál 5%-os

kiegészítő támogatásban (többlettámogatásban) részesülhessenek (*1257/1999 EK rendelet*). A fiatal gazdálkodók induló támogatása program keretén belül pedig a fiatal mezőgazdasági termelők (18–40 éves kor között) a mezőgazdasági tevékenység megkezdéséhez egy alkalommal jövedelempótló támogatást vehetnek igénybe, ezen támogatás igénybevételének szintén egyik feltétele a megfelelő szakirányú végzettség megléte (*67/2007 FVM rendelet; 113/2009 FVM rendelet*). A jelenlegi agrárstratégia is – a fiatal gazdálkodók kiemelt támogatása mellett – a fiatal gazdák segítését emeli ki képzéssel és szaktanácsadással, holott a képzéseket és a szaktanácsadást véleményünk szerint a már régóta gazdálkodó, a 40. életévét betöltött gazdák esetében is szorgalmazni kellene.

Második lépésben a mezőgazdasági termelők alkuerejének növelésére kellene koncentrálni. Az előbb említett szaktanácsadás, valamint a horizontális integrációt támogató adókedvezmények kidolgozása révén ösztönözni kellene a termelők közötti kölcsönös gazdasági előnyökön nyugvó, bizalmon alapuló együttműködések kialakítását. Ennek egy lehetséges módja lenne a nyugati típusú (dán, holland mintájú) szövetkezetek kialakítása. Ezen úgynevezett előmozdító típusú szövetkezetek célja „a tag egyéni gazdaságából származó jövedelmének növelése, illetve a tag saját gazdaságukba, valamint a szövetkezetbe befektetett tőkéje megtérülésének biztosítása" (*Szabó G., 2007, 351. o.*). A szövetkezetek csak egy-egy termelési folyamathoz kapcsolódó tevékenységet végeznek, például csak beszerzést, feldolgozást vagy értékesítést, ennek oka, hogy ezáltal javítani tudják a piacon a termelők gyenge (beszerzési, értékesítési) alkupozícióját. A szövetkezetek azáltal, hogy nagyobb kereslettel-kínálattal jelennek meg a piacon, hozzájárulhatnak a termelők által előállított alapanyagok minőségének javulásához és az ún. kereskedelmi árualap megteremtésében is fontos a szerepük. Dániában és Hollandiában az önálló farmokra épülve alakulnak ki az elsődleges szövetkezetek, majd az elsődleges szövetkezetekre alapozva jönnek létre a másodlagos szövetkezetek, melyek szintjén megvalósulhat a koordináció és az integráció. Ezek az előmozdító típusú szövetkezetek a vertikális integráció szerződéses formáját valósítják meg a klasszikus termelőszövetkezetekkel szemben, melyek a tulajdonosi alapon szerveződő vertikális integráció speciális esetei voltak (*Szabó G., 2007*). A dán, holland mintát tekintve tehát a termelők alkupozíciójának megerősítését követően valósulhatott meg kezdetben a termékpálya bizonyos szakaszainak, majd az egész termékpályának az integrációja, szerződéses vertikális integráció keretében.

Az előmozdító típusú szövetkezeteknek mindenképpen nagy előnye, hogy a szerződéses integráció miatt kisebb tőkelekötést igényelnek, mint a klasszikus tulajdoni integrációt megvalósító szövetkezetek, tehát könnyebben létrehozhatók a magyar mezőgazdaság jelenlegi állapotában, beleértve, ha sikerül felülkerekedni a szaktanácsadás révén az együttműködési készség hiányán. A termelők alkuerejének növelése révén hozzájárulnak a minőség előtérbe kerüléséhez, hiszen jobb minőségű alapanyagot tudnak a termelők előállítani, ami a feldolgozást követően a kereskedelembe kerülve nagyobb hozzáadott értékű terméket eredményez, ami a fogyasztói igényeket magasabb szinten elégítheti ki.

A szövetkezetek vertikális integrációban betöltött szerepe tehát jelentős, hiszen a szövetkezetek célja a termelők alkupozíciójának erősítése (a kereskedelmi és feldolgozói szektorral szemben), a szövetkezetek révén nyílik lehetőség a termelő tagok technológiai és piaci hatékonyságának növelésére, jövedelmi pozíciójuk és függetlenségük megőrzésére és erősítésére (*Szabó G., 2002*).

Vertikális integráció szempontjából az

előmozdító típusú szövetkezetek az alábbi előnyöket eredményezik (*Szabó G., 2007, 358. o.*):

– új piacok megszerzése és megtartása hosszú távon is;

– technológiai és piaci kockázat csökkentése;

– nagy hozzáadott értékű tevékenység végzése;

– nagyobb hatás a piacra és az árakra;

– tranzakciós költségek csökkentése;

– fogyasztó közelebb hozatala a termelőhöz, s így az információs költségek csökkentése;

– a marketingcsatorna egy másik szintjéről a jövedelem egy részének a termelő számára való biztosítása.

A termelők alkuerejének növelése tehát a feldolgozók és a kereskedők számára is előnyös lenne, hiszen segíthetnék a termelőt abban, hogy a fogyasztói igények figyelembevételével állítsák elő a kívánt minőségű alapanyagot, minél alacsonyabb költség mellett. A minőségközpontúság révén növelhető lenne a termékpálya versenyképessége, másrészt a jó minőségű magyar élelmiszerek a piaci rések kihasználásával a külföldi piacokon is eladhatók lennének. Ez azonban magas fokú marketingmunkát követelne meg (*Forgács, 2006*).

Fontos lenne továbbá a mezőgazdasági termelés koncentrálódását elősegítő földbirtok-politika, mely lehetőséget teremtene a birtokméretek növelésére. Ezt a jelenlegi agrárstratégia céljául tűzte ki, de megvalósulása az új földtörvény birtokmaximumai miatt akadályokba ütközik. Az új földtörvény például támogatja az üzemalapítási, illetőleg üzemkiegészítési célú földszerzéseket (*2013. évi CCXII. törvény*), a tényleges termelést elősegítve a szerzési tilalmak és a birtokszerzési maximum szabályaival kívánja érvényre juttatni a szabályozási célokat. A tulajdon- és birtokmaximumok megállapításánál a jogalkotó olyan felső korlátot határozott meg, mely közép- és hosszú távon a nagyüzemi struktúráról a kis- és középbirtokok felé tolja el a birtokszerkezet súlypontját. 300 hektárban állapította meg a földszerzési maximumot, valamint 1200 hektárban határozta meg a birtokmaximumot. Preferált tevékenységek esetében, mint például az állattartáshoz szükséges takarmánytermő terület biztosítása, a vetőmag-előállítás, valamint a közös gazdálkodás, 1800 hektárban limitált kedvezményes birtokmaximumot határozott meg a jogalkotó (*2013. évi CCXII. törvény* indoklása). Szakértők szerint az állattenyésztésben túlságosan szigorú, a vetőmagtermesztésben indokolatlanul laza a kedvezményes 1800 hektáros birtokmaximum feltétele (*www.agrarszektor.hu – Ki jár jól…*), hiszen az állattenyésztők számára feltételként azt írják elő, hogy a szerződéskötés előtti évben vagy a megelőző három év átlagában a már birtokukban lévő földön az évenkénti állatsűrűség hektáronként érje el a fél állategységet (ez egy tenyészkocának felel meg). A vetőmag-előállítóknál a kedvezményes birtokmaximum feltétele, hogy az előző három év átlagában szántóföldjük legalább tizedén vetőmagot vagy szaporítóanyagot állítsanak elő. Az új szabályozás hozzájárulhat az állattartás leépüléséhez azoknál a gazdaságoknál, akik eddig maximum 2500 hektárt művelhettek, de ezután legfeljebb 1800 hektárra válhatnak jogosulttá, és takarmánytermő területeik megtartása bizonytalanná válhat. *Kapronczai István,* az AKI korábbi főigazgatója szerint a földhasználati korlát bevezetése miatt elméletileg elveszhet a teljes tehén- és sertésállomány 28%-a, megszűnhet 7500 munkahely (összes munkahely 8,6%-a). Az intézkedések következtében 612 ezer hektár termőföld szabadulna fel (*www.amc.hu*). Valószínűleg a nagyüzemi struktúra háttérbe szorítása miatt rövid távon a hatékonyságra és foglalkoztatottságra is kedvezőtlen hatást gyakorolhat az új földtörvény, hosszabb távon viszont az a kérdés, hogy a kis- és középbirtokok fejlesztésével mennyire lesz majd kompenzálható a nagyüzemi struktúra háttérbe szorítása.

TÁMOGATÁSOK SZEREPE A TERMELŐK ALKUEREJÉNEK NÖVELÉSÉBEN

Ahogyan már korábban említettük, a nemzeti agrárpolitikának figyelembe kell vennie a jelen és a jövő kihívásait is, vagyis azt, hogy a KAP alkalmazása miatt lecsökken az agrárpolitika mozgástere. Véleményünk szerint az agrárpolitikai támogatásokban célként kellene kitűzni a vállalkozók stratégiai gondolkodásmódjának elősegítését, hiszen ennek keretében lehetőség adódna a tudatos, átgondolt integrációs kapcsolatok kialakítására.

A támogatások közül a 2003-as KAP-reform eredményeképpen bevezetett területalapú támogatások (SAPS és TOP-UP) is eredményesek lehetnek abban, hogy a vállalkozók felismerjék a stratégiai gondolkodás, valamint az integráció fontosságát, hiszen ezen támogatások lényege a piaci kereslethez igazított termelés megvalósítása, amely a külső piaci igények feltérképezése, a belső vállalati adottságok mérlegelése és stratégia megalkotása nélkül szintén nem lehetséges. A szaktanácsadás itt is segítséget adhat a piaci igények, elvárások megismerésében, kereslethez igazított kínálat megtervezésében. A területalapú támogatások a vállalatok közötti integrációs kapcsolatok kialakulását is elősegíthetik, mivel a vállalatméret növelésével növekedhet a támogatások nagysága, a nagyobb üzemméret keretében megvalósulhat a méretgazdaságos termelés, és megoszlanak a kockázatok is. A területalapú támogatások eredményességét az a tény is alátámasztja, hogy közel 20 000 tíz hektár alatti gazdaság lépett ki a SAPS-igénylésből 2004 és 2009 között (*Agrárium 2002–2010, MVH adatai alapján, 2010*), ez bizonyíthatja azt is, hogy inkább a nagyobb birtokméret kedvez a piaci igényekhez igazított termelés kialakításához.

Az előbb említetteket erősítheti továbbá a KAP 2014–2020 reformja is, amely újraszabályozta a közvetlen támogatások és a vidékfejlesztési célú támogatások rendjét. A reform keretében lehetőség volt, hogy alaptámogatási rendszer (BPS) váltsa fel a Magyarországon működő Egységes Területalapú Támogatási Rendszert (SAPS). Az alaptámogatást (első pilléres források – közvetlen támogatások – legjelentősebb részét, 40-70%-át felölelő támogatások) újonnan meghatározott jogosultságok aktiválásával lehetne lehívni. „Az új jogosultságok alapja a 2014. május 15-ig bejelentett, támogatásra jogosult hektárok száma. Támogatásra jogosult lenne minden olyan terület, amelyen elsősorban mezőgazdasági tevékenységet folytatnak, illetve amely 2008-ban még támogatásra jogosult volt, de azon környezetvédelmi okokból kifolyólag mezőgazdasági tevékenységet már nem folytatnak, ezért a jogosultság a jelenleg hatályos jogszabályok szerint megszűnt." (*Popp et al., 2012, 8. o.*) Támogatási jogosultságot elvileg tehát a jelenleginél nagyobb területre is kioszthatnak. Az alaptámogatás feltétele – az eddigiekhez hasonlóan – a kölcsönös megfeleltetés rendelkezéseinek betartása, melyeket viszont egyszerűsítenek és ésszerűsítenek.

Mivel az új szabályozás lehetőséget adott rá, Magyarországon a 2014–2020-as időszakban is megmarad a SAPS. Új elemként jelentkeznek kötelező és önkéntes elemek, valamint a gazdálkodók számára választható elemek. Az elsőhöz tartozik a zöldítés, mely az éghajlat és a környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatot segíti elő; kiemelt prioritás lehet a fiatal gazdálkodók támogatása. A kötelező elemek között a harmadik a degresszivitás, ami az 1037–1200 ha között az alaptámogatás 5%-ának elvonását jelenti, az a feletti részre pedig 100%-os az elvonás. Az önkéntes elemekhez tartoznak a termeléshez kötött támogatások, valamint a természeti hátrányokkal sújtott területek támogatása. Az előbbi a munkaintenzív ágazatokat érinti, melyeknek fontos szerepe lehet a vidéki népesség foglalkoztatásában. A kisgazdaságok

számára választható elem a maximálisan 1250 EUR összegű támogatást nyújtó egyszerűsített rendszer.

Kívánatos lenne a versenyképesség növelése szempontjából, ha a mezőgazdasági termelők a kapott támogatásokat fejlesztésekre fordítanák, ami szintén a versenyképes üzemmérettel rendelkező gazdaságok támogatását indokolja, melyek a nagyobb üzemméret miatt költséghatékonyan képesek működni, és a kapott támogatást nem a jövedelmük kiegészítésére, hanem tényleges fejlesztésekre fordíthatják. A nagyobb méret miatt – a kisebbekhez képest – költséghatékonyabban működő gazdaságok esetén várható tehát a versenyképesség növekedése.

VERTIKÁLIS INTEGRÁCIÓS MEGOLDÁSOK ÖSZTÖNZÉSE

A termelők alkuerejének növelését követően kerülhetne sor a harmadik lépésre, a termékpályát átfogó vertikális integrációs formák kialakításának ösztönzésére. Ez történhetne a már korábban említett – dán, holland mintára – másodlagos szövetkezetek kialakítása útján, illetve a létrejött integrációk részére jelentősebb adókedvezmények bevezetése révén.

A termelők gyenge alkupozíciójának kezelésére (összefogásuk sürgetésére, integrációs formák kialakításának ösztönzésére) az agrárpolitikában korábban is voltak és jelenleg is vannak kezdeményezések. Például Magyarország EU-csatlakozását megelőzően a 2000. január 1-jén életbe lépett SAPARD-program keretében, melynek célja a csatlakozó országok számára előcsatlakozási támogatás nyújtása a fenntartható, versenyképes agrárgazdaság kialakításához, az agrárium versenyképességének javításához, valamint a mezőgazdasági termelésből származó káros hatások csökkentéséhez (*Fürj, 2004*). E program keretében a tagjelölt országok az *1268/1999/EK tanácsi rendeletben* felsorolt 15 mezőgazdasági és vidékfejlesztési intézkedés közül 9 támogatandót választhattak. Magyarország a mezőgazdasági intézkedések közül a termelői csoportok felállítását is kiválasztotta, ami abból a szempontból jelentős, hogy a termelők számára növekedési és diverzifikációs stratégiát ösztönöz, melynek révén javítható lehetne a termelők alkupozíciója. A termelői csoportok a program által 2003 óta részesülhetnek a támogatásokból.

A SAPARD-program azonban nem tudta beteljesíteni a hozzá fűzött reményeket, nem tudta a magyar mezőgazdaság lemaradásait kezelni, ami a program bizonyos negatívumaiból is fakad: bonyolult, bürokratikus a pályázati rendszer, ha nincsen a pályázónak befektethető tőkéje, akkor nem tud a támogatásból részesülni, miközben az előnyösebb pozíciókban lévő gazdasági szereplők képesek a támogatások révén pozícióikat tovább erősíteni (*Nemes, 2003*). Ezen okok miatt az Európai Unió Magyarországról szóló országjelentésében hazánkat elmarasztalta a mezőgazdaság és vidékfejlesztés terén.

A *Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (2004–2006)* például intézkedésként fogalmazza meg a termelői csoportok támogatását, de a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv 2004. évi megvalósítása során a termelői csoportok támogatására csupán szerény összeget tudtak fordítani a szabályozás magas követelményei miatt. Az *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007–2013)* tervezett intézkedései keretében szintén helyet kapott a termelői csoportok támogatása a mezőgazdasági és erdészeti ágazatok versenyképességének javítása I. tengelyen belül, amelyben körülbelül 100 új termelői csoport létrehozását tűzték ki az országban a borászat, tej- és hústermelő ágazatok körében. Ezzel a célkitűzéssel szemben 2010-re mindössze 13 új termelői csoport alakult meg. (*Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv 2007–2013 Stratégiai Monitoring Jelentés, VM, 2011*)

A termelők alkuerejének növelése, valamint a termékpályát átfogó vertikális

integrációs formák ösztönzése a jelenlegi agrárstratégiában szövetkezésfejlesztés program keretében jelenik meg, melynek célja a szövetkezetek létrehozásának és működésének ösztönzése. A célok között szerepel a szövetkezések, integrációs formák együttműködésének ösztönzése, másod- és harmadlagos szövetkezetek és szövetkezeti kapcsolatrendszerek létrehozásának segítése; alulról felépülő országos szövetkezési rendszer kialakítása (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*). A Nemzeti Vidékstratégiában megfogalmazott stratégiai célok megvalósításának módját azonban a *Darányi Ignác Terv* (a Nemzeti Vidékstratégia megvalósításának keretprogramja) nem részletezi.

A KAP 2014–2020 célkitűzései között is szerepel a horizontális és vertikális együttműködések támogatása (pl.: ellátási lánc rövidítése; új termékek, technológiák fejlesztése), amennyiben szerepelnek a tagállam vidékfejlesztési programjában. Nagyobb hangsúlyt kellene helyezni az integrációk támogatására, hiszen a versenyképesség javításához, a hatékonyság, hozzáadott érték növeléséhez például szükséges lenne a vertikális integrációk fejlesztése (*Udovecz et al., 2009*).

A vertikális integrációs formák ösztönzése a kedvezményes agrárhitelprogramok egyikének, az *MFB Agrár Forgóeszköz Hitelprogramnak* a keretében is megjelent. A program 2011 májusában indult 15 milliárd forintos keretösszeggel, melynek célja a mezőgazdasági termelés, elsősorban az állattenyésztés versenyképességének javítása. A hitelprogramban olyan vállalkozások (egyéni vállalkozás, gazdasági társaság, szövetkezet, európai részvénytársaság, mezőgazdasági őstermelő) vehetnek részt, amelyek mezőgazdasági üzeme Magyarország területén található, illetve termeltető (integrátori) tevékenységet folytat mezőgazdasági, halgazdálkodási, a baromfi-, nyúl-, szarvasmarha- vagy sertéságazatban (*www.mfb.hu*).Az ágazat versenyképességének javulásához egyrészt szükséges, hogy az agrárgazdaság szereplői megértsék a környezet fejlődési tendenciáit, és ennek tükrében képessé váljanak együttes, racionális cselekvésre (*Csáki, 2008*), másrészt szükséges megfelelő agrárstratégia kialakítása és végrehajtása. A jelenlegi agrárstratégia sok probléma orvoslását tűzi ki célul, de végrehajtásának eredményessége még a jövő kérdése. *Az integrációk pedig sokat segíthetnek a magyar mezőgazdaság versenyképességi problémáinak leküzdésében*, a *hatékonyság növelésében*, *tehát ösztönzésük a végrehajtásban is kiemelt szerepet kell, hogy kapjon.*

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) 113/2009 FVM rendelet – (2) 1257/1999 EK rendelet – (3) 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról – (4) 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról – (5) 4.1.1. Mezőgazdasági számlák rendszere, folyó alapáron (1998–) (2/2). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omr002b.html?587, letöltés ideje: 2013.11.25. – (6) 67/2007 FVM rendelet – (7) A magyar föld védelmében. Az új földtörvény vitaanyaga. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2012, http://ujfoldtorveny.kormany.hu/a-magyar-foldvedelmeben, letöltés ideje: 2013.04.22. – (8) Agrárium 2002–2010: A nemzeti agrár- és vidékfejlesztésben elért eredményeink, 2010. www.fvm.hu, letöltés ideje: 2010.05.10. – (9) Az állattartók 33 milliárd forinttal kapnak többet 2015-ben. Online. http://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/agrargazdasagert-felelos-allamtitkarsag/hirek/az-allattartok-33-milliard-forinttal-kapnak-tobbet-2015-ben, letöltés ideje: 2014.08.01. – (10) Az EU Új Közös Agrárpolitikája 2014–2020. 2012, http://www.agrarkamara.hu/LinkClick.aspx?fileticket=zl5CxqT6elA%3D&tabid=195, letöltés ideje: 2013.04.22. – (11) Barkema, A. – Drabenstott, M.

(1995): The Many Paths of Vertical Coordination: Structural Implications for U.S. Food System. Agribusiness, XI. sz., 483-492. pp. – (12) Benet I. (1979): Mezőgazdaság, élelmiszergazdaság, agrár-ipari komplexum. KJK, Budapest – (13) Buday-Sántha A. (2009): Új agrárstratégia alapjai. Gazdálkodás, LIII. évf. 2. sz. – (14) Burgerné Gimes A. (1980): Az élelmiszer-termelés gazdaságtana. MgK., KJK., Budapest – (15) Buzás Gy. – Nemessályi Zs. – Székely Cs. (2000): Mezőgazdasági üzemtan I. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest – (16) Csáki Cs. (2008): Gondolatok a magyar mezőgazdaság versenyképességéről. Gazdálkodás, LII. évf. 6. sz. – (17) Csete L. (2006): A magyarországi adottságok érvényesülését és a feszültségek feloldását segítő agrárstratégia szerkezete. Gazdálkodás, L. évf. 2. sz. – (18) Csizmásné Tóth J. (2010): Integráció stratégiai megalapozása az agrárgazdaságban. A Szolnoki Főiskola konferenciája „Tudomány határok nélkül, azaz a „válságjelenségek összefüggései a gazdaságban és a társadalomban" a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében, nemzetközi konferencia, 2010.11.16. – (19) Fertő I. (1996): A vertikális koordináció a mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, XLIII. évf. november, 957-971. pp. – (20) Forgács Cs. (2006): Az agrárágazat jövőjének kulcsa a jó agrárstratégia. Gazdálkodás, L évf. 3. sz. – (21) Földforgalmi törvény: középbirtokok fókuszban. Magyar Turizmus Zrt. Agrármarketing Centrum online. http://amc.hu/content/foldforgalmi-torveny-kozepbirtokok-fokuszban, letöltés ideje: 2015.01.02. – (22) Frank, S. D. – Henderson, D. R. (1992): Transaction Costs as Determinants of Vertical Coordination in the U.S. Food Industries. American Journal of Agricultural Economics, Vol. 74. No. 4. november, 941-950. pp. – (23) Fürj Z. (2004): A magyar vidékfejlesztés helyzete és kilátásai az EU csatlakozás előtt. Agrártudományi Közlemények különszáma, 2004/13., Debreceni Egyetem – (24) Hollósy Zs. (2000): A gabonavertikum hatékonyságának, szervezettségének növelése és feltételrendszere, Doktori értekezés. Veszprémi Egyetem Georgikon Mg.tud Kar, Keszthely – (25) http://archiv.agrarkamara.hu/MagyarAgr%C3%A1rkamara/%C3%81llatteny%C3%A9szt%C3%A9s/%C3%81llatteny%C3%A9szt%C3%A9s.aspx, letöltés ideje: 2013.11.25 – (26) Juhász A. (1999): A vertikális kapcsolatok változásai a zöldség-gyümölcs ágazatban. Agrárgazdasági Tanulmányok, 10. sz., AKI, Budapest – (27) Kállay B. (1997): Integráció a baromfiiparban. Nemzeti agrárprogram – EU csatlakozás – Piacépítés '97 Országos Tanácskozás, március 5-6., 144.-152. pp, Budapest – (28) Keller M. – Lakner Z. – Kocsondi J. (2001): Agrárvállalkozók és stratégiáik. Bankszemle, 45. évf. 6. sz. – (29) Ki jár jól az új birtokmaximummal? Agrárszektor.hu online újság. http://www.agrarszektor.hu/foldpiac/elemzesek/ki_jar_jol_az_uj_birtokmaximummal.3429.html, letöltés ideje: 2015.01.02. – (30) Kirobbanó lehetőségek előtt a hazai agrárium. Agrárszektor.hu online újság. http://www.agrarszektor.hu/agrargazdasag/egyeb/kirobbano_lehetosegek_elott_a_hazai_agrarium.3629.html, letöltés ideje: 2014.04.14. – (31) Közvetlen támogatások főbb irányok 2015-től. Agronapló online folyóirat. http://agronaplo.hu/kozvetlen-tamogatasok-fobb-iranyok-2015-tol/, letöltés ideje: 2014.04.14. – (32) KSH (2013): Mezőgazdaság, 2012. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/mezo12.pdf, 2013. április – (33) Márton J. (1977): Az integrálódó mezőgazdaság. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest – (34) Mészáros S. – Szabó G. (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. Gazdálkodás, LVIII. évf. 1. sz. – (35) MFB Agrár Forgóeszköz Hitelprogram. www.mfb.hu, letöltés ideje: 2013.04.22. – (36) Molnár J. – Tömpe F. (2000): Az agrobusiness vertikális koordinációjának jellemzői az évezred végi Magyarországon. XLII. Georgikon Napok, Keszthely. Az Agrár-termékpiacok és környezetük I. kötet. 2000, szeptember 21-22. – (37) Nemes G. (2003): Vidékfejlesztés és előcsatlakozási felkészülés Magyarországon. A SAPARD program hatásai és mellékhatásai, Közgazdasági Szemle, 50. évf. 56-75. pp. – (38) Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020. („a magyar vidék alkotmánya") Vidékfejlesztési Minisztérium, 2011, http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf – (39) Oxenfeld, A. R. (1951): Industrial pricing and market practices. Prentice-Hall, New-York, 7. p. – (40) Pearce, D. (1993): A modern közgazdaságtan ismerettára. KJK, Budapest – (41) Peterson, H. C. – Wysocki, A. (1997): The Vertical Coordination Continuum and the Determinants of Firm-Level Coordination Strategy. Michigan State University, Staff Paper, No. 97-64. junius, 18 p. – (42) Popp J. – Papp G. – Kovács M. – Potori N. (2012): KAP 2014–2020: a közvetlen támogatások javasolt új rendszerének hatásvizsgálata Magyarországon. Gazdálkodás, LVI. évf. 1. sz. – (43) Popp J. (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. Gazdálkodás, LVIII. évf. 2. sz. – (44) Rasinski J. (1968): Az USA mezőgazdaságának vertikális integrációja. Mg.K., Budapest – (45) Sipos A. – Halmai P. (1988): Válaszúton az agrárpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest – (46) Szabó G. G. (2002): A szövetkezeti vertikális integráció fejlődése az élelmiszer-gazdaságban. Közgazdasági Szemle, XLIX. évf. március, 235-

250. pp. – (47) Szabó G. G. (2007): Az európai mezőgazdasági szövetkezeti modellfejlődés Dánia és Hollandia példáján keresztül bemutatva. In: Somai József (szerk.): Szövetkezetek Erdélyben és Európában. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 349-365. pp. – (48) Szabó M. (1999): Vertikális koordináció és integráció az Európai Unió és Magyarország tejgazdaságában. AKI, Budapest – (49) Szakál F. (1992): A magyarországi mezőgazdaság átalakulása különös tekintettel a termelőszövetkezetekre. Gazdálkodás, XXXVI. évf. 2. sz., 22. p. – (50) Székely Cs. (1996): Integráció a mezőgazdasági vállalatok szemszögéből. XXXVIII. Georgikon Napok, Keszthely, 368-375. pp. – (51) Széles Gy. (2003): Az integráció üzemgazdasági összefüggései. Gazdálkodás, XLVII. évf. 4. sz. – (52) Szénay L. (1974): A vertikális integráció és az érdekeltség összefüggésének néhány kérdése. Tudomány és Mezőgazdaság, 12. évf. 6. sz., 46-57. pp. – (53) Szénay L. (1975): A vertikális integráció és az érdekeltség összefüggésének néhány új kérdése. Tudomány és Mezőgazdaság, 13. évf. 1. sz., 22-32. pp. – (54) Szénay L. (1976): A vertikális kapcsolatok érdekeltségi problémái az élelmiszertermelésben. Akadémiai Kiadó, Budapest – (55) Szentirmay A. – Gergely I. (2005): Vertikális integrációk az agrárgazdaságban. Gazdálkodás, XLIX. évf. 2. sz. – (56) Szeremley B. (2008): A dán modell. Valóság, LI. évf. 12. sz. – (57) Udovecz G. – Popp J. – Potori N. (2009): A magyar agrárgazdaság versenyesélyei és stratégiai dilemmái. Gazdálkodás, LIII. évf. 1. sz. – (58) ÚMVP (2007–2013). www.fvm.gov.hu/doc/upload/200804/umvp_20080402.pdf. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, 2007, letöltés ideje: 2010.05.10

EFFICIENCY AND INTEGRATION IN HUNGARIAN AGRICULTURE: THOUGHTS ON THE DEBATE ARTICLE BY SÁNDOR MÉSZÁROS AND GÁBOR SZABÓ

By: Csizmásné Tóth, Judit – Hollósy, Zsolt – Túróczi, Imre

Keywords: lack of competitiveness, agricultural strategy, inter-company integration, vertical integration.

In our paper we relate to the conclusion of Popp (2014) that an efficiency-oriented strategy is the basis of international competitiveness and, in order to achieve this, it is necessary to increase the productivity of labour and focus on a production structure generating higher added value. Presently, the domestic agricultural and food production is in an adverse situation. The production structure of agriculture in terms of crop production and animal husbandry has been upset at the expense of livestock breeding whose share by now has dropped below 40%. Ownership structure has become fragmented. There are deeper causes lying beyond the present problems of agriculture like the lack of co-operation drive, the mistrust in buyer-supplier relationships, the low bargaining power of producers as well as their under-informed and undertrained nature. High tax burdens have been strengthening the grey economy and an unpredictable economic and legal environment is scaring foreign capital away. In our present paper we concentrate on integration of the different ways of co-operation between companies. However, we believe that in restoring the competitiveness of Hungarian agriculture integration can play a central and outstanding role. Based on a set of criteria worked out by us we conceive three phases in increasing efficiency as a potential solution to eliminate the obstacles hindering the competiveness of Hungarian agriculture. In the first phase, the professional knowledge of agricultural producers should be increased, followed by strengthening their bargaining potential, and finally the creation of vertical integration forms between producers, processors and traders should be encouraged by the new agricultural policy. In our opinion, integration is an important tool in increasing efficiency and should be given a prominent role in the agrarian strategy. In our opinion, increased efficiency achieved in this way will definitely exert a beneficial effect on the employment figures of Hungarian agriculture in the long run since by increasing efficiency based on integration-type co-operation the incomes of agricultural producers will also increase. By raising the level of professional knowledge and strengthening the bargaining power of producers, a fairer distribution of incomes could be achieved within the product chain which in the long term could have a beneficial effect on the ageing structure of agricultural employees since a career in agriculture would become more attractive to the younger generation. The concept we have worked out is in full harmony with the objective of sustainable food production stipulated in the 2014-2020 reform programme of the CAP which set as its goal the improvement of incomes and competitiveness in the sector and a support scheme for fledgling young farmers.